UDK 929 Trubar P.
Boris Paternu
Ljubljana

TRUBARJEVO OSVOBAJANJE SUBJEKTA

> Vera, ki temelji na avtoriteti, ni vera. Opiranje na avtoriteto je mera za upadanje vere, za umik duše.
>
> *R. W. Emerson*

Znotraj Trubarjeve reformatorske preusmeritve od katoliškega verskega univerzalizma k protestantskemu verskemu individualizmu se je odprl tudi problem novodobnega individualnega subjekta. Vendar je pri Trubarju naposled doživel dogmatsko in institucijsko blokado tudi na luteranski ne le na katoliški strani.

Trubar's reorientation in the framework of the Reformation from Catholic universalism to Protestant individualism foregrounds the problem of the individual human being of the new era. However, it was eventually met with dogmatic and institutional obstruction not only on the Catholic side, but also on the Lutheran.

Ključne besede: protestantska reformacija, individualna religioznost, verska dogmatika, institucijske blokade, rimska inkvizicija, Peter Kupljenik

Key words: Protestant Reformation, individual religiousness, religious dogmatism, institutional obstruction, Roman inquisition, Peter Kupljenik

Naj začnem z danes nekoliko pozabljeno tezo zgodovinarja Milka Kosa, postavljeno leta 1935: da izid prve slovenske knjige – Trubarjevega *Katekizma* leta 1550 – pomeni v zgodovini Slovencev mejo med srednjim in novim vekom.[1] Teza je pozneje vzbudila tudi nekatere pomisleke. Vendar je tako ali podobno gledanje – ki pa je bilo utemeljeno že pri literarnem zgodovinarju Ivanu Prijatelju v študiji *Kulturni problem slovenske reformacije* (1908) – prodrlo tudi v novejše in sodobne raziskave slovenskega 16. stoletja.Vzeto širše: gre za pogled na reformacijo kot na globinski prelom in pojav, ki ga ni mogoče omejiti samo v dogodkovno kroniko njegovega dejanskega časa. Reformacija s svojimi prelomnimi vprašanji, nasprotji in pomeni sega daleč čez svoj realni zgodovinski čas. V resnici sodi med kulture, ki ne poznajo staranja, saj je zmeraj znova zmožna oživitve in aktualizacije. Treba je samo »odkriti pomene njenih temeljnih konfliktov tako, da se pokaže njihova sodobnost«, bi rekel teoretik moderne historiografije Frank Ankersmit.[2]

Več pojavov je, ki danes aktualizirajo reformacijo. Na prvo mesto kaže postaviti vprašanje človekove osebne avtonomnosti, njegove individualne identitete, se pravi

[1] Milko Kos, Slovenska zgodovina, *Jugoslovenski istoriski časopis* (Ljubljana, Zagreb, Beograd) 1 (1935), 320; Bogo Grafenauer, Reformacija in socialne strukture in gibanja v slovenskih deželah, *III. Trubarjev zbornik*, ur. F. Jakopin, M. Kerševan, J. Pogačnik, Ljubljana: Slovenska matica – Slovensko protestantsko društvo P. Trubar, 1996, 163.

[2] F. R. Ankersmit, Historiography and Postmodernism, *History and Theory* 28/2 (1989), 152.

pravice do lastnega jaza. Seveda nasproti tistemu, kar osebno prostost, ki je vir tvornega življenja, zavira ali zatira in jo instrumentalizira, kar pomeni, da z njo mišljenjsko upravlja in materialno gospodari. Vprašanje v današnjem modernem svetu, v svetu »merkantilnega panteizma« (Peter Sloterdijk), v resnici ni nič manj aktualno, kot je bilo v srednjem veku, le da ima čisto drugačne civilizacijske in mentalne oblike. Protestantska teologija 16. stoletja je ob spremljavi humanizma naredila pomemben korak k osvobajanju osebka iz njegove srednjeveške ujetosti. Ena glavnih lastnosti reformacije je bil njen premik od verskega univerzalizma k verskemu individualizmu, k verovanju, ki naj bi bilo resnično, čisto in osebno. Luthrovo geslo »veliko bolje je gledati s svojimi očmi kakor s tujimi«, je bilo obrnjeno v človekovo versko kulturo in k merilu osebne vesti.[3] Vendar je v nekem smislu odpiralo tudi že pot h Kantovemu razsvetljenskemu geslu iz leta 1794: »Bodi pogumen in poslužuj se svojega lastnega razuma.« Po Horaciju: *Sapere aude*. Prvotna volja reformatorjev je bila, da je treba odstraniti vse tiste teološke, institucijske in jezikovne ovire, ki so zagradile prostor med vernikom in Bogom in pretrgale njun pravi stik. Torej avtoriteta vere naj ne bo več Cerkev, njena hierarhija in njena dogmatika, temveč osebno doživetje evangelijske besede, ki je božja beseda in je v tesni zvezi s človekovo »svobodno slo po dobrem«.[4] Sveti Duh, po Luthrovem nauku, ni vezan na Rim in »kdor hoče slišati Boga, naj bere Sveto pismo« in naj ne posluša papeža. Vera nima nobene zveze z oblastništvom: »V cerkvi ni nobene oblasti, razen za poboljšanje.«[5] Samo vera – samo Kristus – in samo zapisana evangelijska beseda (*sola fides, solus Christus, sola scriptura*) so tri temeljna gesla protestantske reformacije. Vernik ima tudi pravico do svojega razumevanja svetopisemske besede. Laična biblistika je bila ena izmed daljnosežnih možnosti reformacije. Čudimo se lahko, da njen odmev lahko najdemo že v Trubarjevem prvem *Katekizmu*. Takole se glasi njegova že kar flacijansko radikalna formulacija: »An verni človik ta ima napoprej to misel inu dobro šego na sebi, de lubi to božjo besedo, to rad posluša oli sam bere, to samo za risnično drži inu ti isti sami verjame. Kar pak ludje govore, vuče oli dejo ter si bodite sveti očaki stare oli nove vere, falš krščanska cerkov, koncili, navada, papeži, škofi, fari, menihi oli dur bodi, taku ta verni gleda inu rezmisli, aku se nih vuk inu vse djane gliha z božjemi besedami, katere so v tih svetih bukvah, v ti bibliji zapisane.« Brez dvoma, prvi očitni prodor verskega individualizma v slovenski srednji vek. Seveda je ob osamosvajanju subjekta, če še tako preprostem, prihajalo tudi do kriznih stanj: človek se je v dialogu z Bogom lahko znašel čisto sam, prepuščen tudi tavanju, upu in strahu. Nekaj podobnega lahko zaslutimo pri Juriju Dalmatinu v predgovoru k prevodu *Biblije* iz leta 1584, tam, kjer se globlje zamisli nad tem, kako je »človečku srce kakor ena barka na enim divjim morjej, katero fortune ino viharji od štirih stran tiga sveta gonijo«, gonijo od upa k strahu in nazaj. Nikakor ni naključje, da nekateri že v protestantski reformaciji iščejo začetke modernega verskega personalizma in eksistencializma. Čeprav je treba pri tem pomisliti, da je Luthrova reformacija

[3] Martin Luther, *Tukaj stojim*: *Teološko politični spisi*, ur. Božidar Debenjak, Ljubljana: Krtina, 2002, 131.

[4] N.d, 19.

[5] N.d., 98.

v resnici preganjala intelektualno »faustovstvo« in izrekla prekletstvo nad ljudskim izročilom o Faustu.[6]

K zgodovini porajanja svobodnega subjekta na Slovenskem sodi naposled tudi zgodba o gorenjskem duhovniku Petru Kupljeniku, pridigarju, ki je okoli Bleda, v Radovljici in v Begunjah vneto zbiral nove vernike, in doživel hudo preganjanje. Pod oglejsko cerkveno oblastjo je bil prijet, na ladji beneške inkvizicije pripeljan v Rim in bil tam predan sv. Oficiju, takratni kongregaciji za verski nauk. V rimski ječi je preživel pet let in tam srečal odlične osebnosti italijanske herezije, med njimi tudi Giordana Bruna. Ker se ni hotel odpovedati novi veri, kot so se nekateri drugi, je bil kot »zakrknjen heretik« obsojen na smrt. Dne 20. maja 1595 je bil na trgu Campo dei Fiori živ zažgan. Giordano Bruno mu je sledil 17. februarja 1600. Kupljenikovo zgodbo je pred dobrim desetletjem do kraja razkril italijanski zgodovinar Silvano Cavazza, v slovensko literarno zgodovino pa jo je vnesla Lojzka Bratuž.[7]

Seveda pa bi prezrli pomemben del resnice, če bi Trubarjevo izkušnjo s protestantizmom opazovali kot zgolj osvobajajočo pot subjekta k bolj človeški in bolj prečiščeni religiozni kulturi. V resnici je tudi na luteranski strani naposled udaril ob zid avtoritarne dogmatike in institucijske oblasti, ki sta izključevali samostojno misleče. Trubar je bil zmeraj znova sumljiv tudi v svojem luteranskem okolju, čeprav je imel v njem dobre sodelavce in visoke, tudi najvišje podpornike, od württemberškega vojvode do kralja. Pogostoma in javno je namreč poudarjal svojo pripadnost pravoverni augsburški veroizpovedi in odrival ali prikrival svojo švicarsko, recimo cvinglijansko orientacijo, da si je zagotovil podporo teoloških in posvetnih veljakov. Toda tudi to ni zmeraj zadoščalo. To se je zelo razločno pokazalo ob njegovem izredno pomembnem delu *Slovenska cerkovna ordninga* (1564), zakoniku za organizacijo nove slovenske cerkve in šolstva, ko je doživel ostro zavrnitev z obeh strani, ne samo s katoliške, ampak tudi s protestantske. Pod vplivom tübingenskih teologov je württemberški vojvoda Krištof, ki je lahko odločal o tiskanju protestantskih knjig v Urachu, ustavil tisk Trubarjeve knjige. Zgodilo se je to zaradi nekega teološko sumljivega stavka o obhajilu, takrat vroči temi dogmatskih sporov, stavka, zapisanega v Trubarjevi korespondenci, ki je prišla v roke vojvodi. Šele ko je Trubar ta svoj zapis preklical in se pokesal, je vojvoda dopustil natis knjige.[8] Tedaj pa je še odločneje ukrepala druga stran. Novi avstrijski nadvojvoda Karel, strog katolik, je knjigo še pred njeno širšo dostopnostjo ukazal zaseči in uničiti. Trubar sam pa je bil znova izgnan iz domovine. Z ženo in tremi otroki je v izredno težkih razmerah krenil v svoje drugo izgnanstvo, na naporno pot proti Württemberški. Pri vsem tem je dodobra izkusil: da je pravovernost na obeh svojih koncih, pri katolikih in protestantih, v rokah dogme, avtoritete in institucije, ne pa duše in vesti. Revolucija duha se je sesula v dogmo in oblast. Baron Ungnad je že ob *Artikulih* (1562) pisal

[6] Fritz Martini, Humanismus und Reformation, *Deutsche Literaturgeschichte*, Stuttgart: Kröner, 1965, 109–111.

[7] Lojzka Bratuž, Zgodba o Petru Kupljeniku v slovenski književnosti, *Kranjski zbornik 2005*, ur. D. Štefe, Kranj: Mestna občina, 141–147.

[8] Mirko Rupel, *Primož Trubar: življenje in delo*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962, 169–171; Rolf-Dieter Kluge, Frühe tübinger Beiträge zum Verlauf und zur Erforschung der slovenischen Reformation, *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, ur. B. Pogorelec in J. Koruza, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1986 (Obdobja 6), 211-213.

kranjskim deželnim stanovom, ki so bili na Trubarjevi strani: »Ne potrebujemo več novih misli in novih mojstrov. Luther, Brenz in Melanchthon so tisti, ki so iz svetega pisma čisto in jasno povzeli to, na čemer temelji vsa augsburška veroizpoved. Pri tem bomo ostali in to lepo in preprosto prevajali.« Trubar je moral popustiti in je popustil na razumnem koncu: tako da je pri luterancih zavaroval svoje opravljeno delo in ga lahko tudi nadaljeval. V tübingenskih teoloških krogih in pri vojvodi Krištofu je znova našel podpornike in izvedel svoje načrte. Ob vsej svoji samostojnosti pa je postopoma popuščal duhovnemu in političnemu pragmatizmu.Tako se je naposled zelo angažiral za doktrinarno *Formulo concordiae* (1580), ki so jo izdelali nemški teologi in podprli knezi in naj bi se uveljavila tudi na slovenskih tleh. Šlo je za obliko protestantizma, ki ni več dopuščala nobenega svobodnega osebnega razmerja do verskih zadev. Vendar je ob vsej vezanosti na trde ideološke okoliščine našel dovolj prostora za nadaljevanje svojega dela, namenjenega realnim potrebam slovenske reformacije. Navsezadnje teološka motivacija, ki ga je od znotraj poganjala k velikemu delu, ni bila edina.

Summary

As part of a larger study, the article deals with the question to what extent and how the Slovene Reformation, especially the figure of Trubar (1508–1586), posed the question of personal freedom, i.e., personal identity. This was carried out within the Protestant reorientation from religious universalism towards religious individualism in opposition to traditional Catholicism. However, Trubar eventually experienced strong dogmatic and institutional obstruction of his more liberal inclinations.